

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.567.2

Д. О. Дем'янчук,

аспірант кафедри макроекономіки
та державного управління
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ І ПІДПРИЄМСТВ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗАОЩАДЖЕНЬ ТА ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІЦІ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено доходи домогосподарств та підприємств, які являють собою джерела приватних заощаджень. З'ясовано роль таких суб'єктів економіки, як домогосподарства і підприємства в процесі заощадження. Заощаджують як домогосподарства, так і підприємства, але інвестиції здійснюють підприємства. Показано, як відбувається рух основного потоку заощаджень через фінансово-кредитну сферу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: доходи домогосподарств, особистий дохід, доходи підприємств, валові заощадження підприємств, чисті заощадження підприємств, нерозподілений прибуток, амортизація, фінансові посередники, інвестиції.

АННОТАЦИЯ. В статье исследуются доходы домохозяйств и предприятий, которые представляют собой источники частных сбережений. Выясняется роль таких субъектов экономики как домохозяйства и предприятия в процессе сбережения. Сберегают как домохозяйства, так и предприятия, но инвестиции осуществляют предприятия. Показано как происходит движение основного потока сбережений через финансово-кредитную сферу.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: доходы домохозяйств, личный доход, доходы предприятий, валовые сбережения предприятий, чистые сбережения предприятий, нераспределенная прибыль, амортизация, финансовые посредники, инвестиции.

ANNOTATION. This article investigates income of households and enterprises, which are sources of private savings. It turns out the role of economic agents as households and businesses in the process of savings. Save both households and enterprises, but investment enterprise engaged. It is shown the motion of the main stream of savings through financial and credit sector.

KEYWORDS: household income, personal income, enterprise income, gross savings, net savings of enterprises, retained earnings, depreciation, financial intermediaries, investment.

Постановка проблеми. Визначення первинних і вторинних доходів, отриманих у результаті розподілу та перерозподілу валового продукту та доходу, має дуже важливе значення для аналізу заощадження, з'ясування ролі різних суб'єктів економіки в процесі заощадження, виявлення різних форм заощаджень та оцінки їх ефективності та результативності в забезпеченні економічного зростання.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблеми національних заощаджень досліджують відомі вітчизняні вчені: О. Ватаманюк, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, С. Злупко, Б. Кваснюк, С. Кирєєв, С. Панчишин, І. Радіонова, М. Савлук. Заслужують на увагу дослідження процесів заощадження зарубіжних науковців Н. Акіндінової, А. Булатова, П. Грегори та ін. Водночас багато питань, пов'язаних з дослідженням національних заощаджень, є недостатньо вивченими. Актуальним залишається визначення первинних і вторинних доходів як джерел заощадження різних суб'єктів господарювання, з'ясування ролі цих суб'єктів економіки в процесі заощадження в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Первинні доходи привласнюють суб'єкти господарювання від своєї участі в процесі виробництва або з активів, які використані у виробничих цілях. Вторинний розподіл (або перерозподіл) характеризує наявний дохід, який використовується на кінцеве споживання та заощадження.

В економічних дослідженнях проблем доходів і заощаджень переважає точка зору на доходи населення як визначальну складову розподілу та перерозподілу національного доходу [1—3]. Це пов'язано з тим, що:

по-перше, фізичні особи, що беруть участь у виробничому процесі, у створенні ВВП, отримують такі види первинних доходів, як заробітну плату у найманих осіб і прибуток у суб'єктів підприємницької діяльності;

по-друге, в ринковій економіці, де фізичні особи володіють економічними ресурсами та факторами виробництва, вони мають можливості отримувати доходи не лише у вигляді заробітної плати, а і у вигляді відсотків, частини прибутків, орендної плати, дивідендів і т. ін.

Як зазначають автори відомої монографії, «...такі структурні частини ВВП, як амортизація та прибуток теж опосередковано визначають розмір доходів фізичних осіб»[3, с. 263]. Доцільно навести точку зору професора А.Г. Савченка: «...домогосподарства безпосередньо є власниками робочої сили, а опосередко-

вано — основного капіталу підприємства... Підприємства володіють капіталом, а домогосподарства як акціонери володіють підприємствами. Тому в підсумку весь дохід, створений приватною економікою, належить домогосподарствам» [4, с. 168];

по-третє, частину доходів домогосподарства отримують від держави, яка виконує свої соціальні функції і виплачує різноманітні соціальні трансферти (це доходи не зароблені, а отримані внаслідок перерозподілу сукупного доходу). До них належать пенсії, стипендії, виплати із фондів соціального страхування, субсидії і т. ін.

Існують два важливих макроекономічних показника відносно складових доходів домогосподарств:

$$\begin{aligned} \text{особистий дохід} &= \text{заробітна плата} + \text{змішаний дохід} + \\ &+ \text{дохід від домогосподарства найманих працівників активів} \\ &(\text{дивіденди, проценти, рента}) + \text{соціальні трансферти} \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} \text{Особистий наявний дохід} &= \text{особистий дохід} - \\ &- \text{податки із особистих (дохід у розпорядженні)} \\ &\text{домогосподарств доходів} \end{aligned} \quad (2)$$

Особистий наявний дохід розподіляється на дві частини: кінцеве споживання та заощадження домогосподарств.

$$\begin{aligned} \text{Заощадження} &= \text{особистий наявний} - \\ &- \text{споживання домогосподарств дохід} \end{aligned} \quad (3)$$

Із формул (1) — (3) випливає, що чинниками заощаджень домогосподарств є розмір доходів домогосподарств (зароблених та отриманих), розмір податків та обсяги споживання. Чим вищими є доходи і меншими податки та обсяги поточного споживання, тим більшими будуть заощадження населення.

Найпоширенішими формами заощаджень домогосподарств є депозитні вклади в банках; придбання акцій, облігацій; вклади населення в небанківські структури; вкладення грошових коштів в об'єкти нерухомості.

У розвинених національних економіках існує велика кількість фінансових посередників, які сприяють нагромадженню фінансових ресурсів суб'єктами економіки та їх трансформації в інвестиції. Фінансові посередники, які здійснюють трансформації заощаджень в інвестиції шляхом створення механізму акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів від суб'єктів економіки, які мають тимчасово вільні кошти до суб'єктів, яким потрібні ці кошти для розвитку, називаються інвестиційними інвесторами. Інвести-

ційні інвестори банківського типу — це банки, кредитні спілки, інші кредитні установи; небанківського типу — інститути спільного інвестування, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди [3, с. 275—276]. Необхідно зазначити, що здатність фінансових активів перетворитися в інвестиційні ресурси залежать не від розмірів і характеристик заощаджень, а від наявності відповідних фінансових інструментів на ринку.

Другим важливим суб'єктом приватних заощаджень в економіці є підприємства.

Заощадження підприємств є джерелом фінансово-інвестиційних ресурсів. Заощадження також відіграють роль фінансових обмежень інвестицій. Виходячи із такої залежності між заощадженнями та інвестиціями, можна зазначити, що між заощадженнями та інвестиціями повинна бути рівновага: $S=I$. Але треба врахувати, що «...заощадження не є чинником інвестиційного попиту, а лише його фінансовим обмеженням. За таких умов жорсткої залежності між заощадженнями та інвестиціями у кожному окремому поточному періоді не може бути. Вона проявляється лише за тривалий період... , рівновага між заощадженнями та інвестиціями є не абсолютним законом, а законом-тенденцією» [4, с. 203—204].

Виявлення механізму встановлення рівноваги між заощадженнями та інвестиціями має важливе значення для розширення інвестиційних можливостей підприємств через більш активне використання внутрішніх ресурсів підприємств. До таких внутрішніх ресурсів відносяться прибуток підприємства (валовий і чистий) та амортизація.

Прибуток — це перевищення виручки від реалізації продукції над витратами, пов'язаними з виробництвом цієї продукції. Якщо від прибутку відняти податок на прибуток, інші відрахування та обов'язкові платежі, отримуємо чистий прибуток. Чистий прибуток за своєю суттю є наявним доходом підприємств. Частина чистого прибутку у формі дивідендів використовується на приватне споживання. Маємо, таким чином, таку формулу чистих заощаджень підприємств:

$$\begin{aligned} \text{Чисті заощадження} &= \text{чистий прибуток} - \\ &- \text{дивіденди підприємств} \end{aligned} \quad (4)$$

Валовий прибуток — це прибуток плюс амортизація, тобто відшкодування наявних основних фондів.

Таким чином, формула валових заощаджень підприємств має такий вигляд:

$$\begin{aligned} \text{Валові заощадження} &= \text{чистий прибуток} - \\ &- \text{дивіденди} + \text{амортизація підприємств} \end{aligned} \quad (5)$$

або

$$\begin{aligned} \text{Валові заощадження} &= \text{чисті заощадження} + \\ &+ \text{амортизація підприємств} \end{aligned} \quad (6)$$

В економічній літературі розглядається таке поняття як, «нерозподілений прибуток». Це сума прибутку, реінвестована у підприємство. У Звітах про Нерозподілений прибуток підприємства відображають його на початок року, плюс чистий прибуток, мінус дивіденди, нерозподілений прибуток на кінець року [5, с. 573]. Нерозподілений прибуток вважається внутрішнім ресурсом для заощаджень і, відповідно, інвестицій на підприємствах.

Більшість вітчизняних економістів зазначає, що посилення податкового тиску на підприємства призводить до послаблення ролі прибутку як джерела фінансових ресурсів для розширеного відтворення на підприємствах [3; 6, с. 53; 7].

До власних ресурсів підприємства для заощадження та інвестування відносять також амортизацію, яка формується в результаті перенесення вартості основних фондів на вартість продукції, яка виробляється, і після реалізації цієї продукції амортизаційні відрахування, формують на підприємстві амортизаційний фонд. Цей фонд використовується для заміщення зношених засобів праці. Амортизаційні відрахування здійснюються за встановленими в країні нормами амортизацій. Такі норми встановлюються залежно від довговічності, фізичного та морального зношування основних фондів, а також від економічної політики держави, компаній, і т. ін. Під впливом НТР прискорюються темпи морального зношування засобів праці, що спонукає встановлювати в законодавчому порядку прискорені строки амортизації. «Це дає змогу корпораціям відраховувати до амортизаційного фонду не лише частину вартості зношених основних фондів, а й частину прибутку. Оскільки ці відрахування не оподатковуються, збільшуються розміри амортизаційних сум» [8, с. 40].

Необхідно зауважити, що підприємства, крім власних ресурсів заощадження, активно використовують залучені ресурси. «... Національні та іноземні кошти фізичних, юридичних осіб і держави можуть потрапити до підприємства двома шляхами: безпосередньо або через фінансово-кредитну сферу. У першому випадку це може відбуватися шляхом:

1) купівлі власниками заощаджень цінних паперів підприємств на первинному ринку;

2) надання державою підприємству дотацій, субсидій, пільгових кредитів тощо;

3) внесення національними та іноземними інвесторами коштів у статутний фонд підприємства на умовах участі в капіталі;

4) об'єднання капіталів підприємств» [3, с. 165—166].

Через фінансово-кредитну сферу відбувається рух основного потоку заощаджень. Кошти населення та інших господарюючих суб'єктів акумулюються у фінансових посередників (банки, пенсійні фонди, страхові компанії, інститути спільного інвестування, лізингові компанії, інші фінансово-кредитні інститути), які реінвестують ці заощадження з метою отримання прибутків як для себе, так і для суб'єктів, які довірили їм свої заощадження.

Як справедливо відзначає проф. А. Г. Савченко, «...фінансова система, за допомогою якої здійснюється переміщення заощаджених коштів від домогосподарств до підприємств, складається з двох інститутів: фінансових ринків і фінансових посередників. Фінансові ринки — це ринки здебільшого облігацій та акцій. До фінансових посередників належать банки, страхові компанії та пенсійні фонди, а також інвестиційні посередники» [4, с. 208—209].

Таким чином, заощаджують як домогосподарства, так і підприємства, але інвестиції здійснюють підприємства із своїх власних заощаджень і із залучених коштів. Співвідношення у підприємства власних і залучених коштів економісти оцінюють порізно. «З одного боку, підприємства, що використовують переважно власний капітал, мають найвищу фінансову стійкість, а з іншого — вони обмежують темпи свого розвитку, оскільки не можуть забезпечити формування необхідного додаткового обсягу активів для розширення господарської діяльності». І далі: «...підприємство, яке використовує переважно власний капітал... є згасаючим, оскільки не використовує позикового капіталу для зростання дохідності виробництва» [3, с. 174].

Після з'ясування питання про внутрішні заощадження на підприємствах і доцільність використання залучених коштів, необхідно визначитись з механізмом урівноваження заощаджень з інвестиціями. Але в макроекономічній науці єдиної відповіді на питання стосовно такого механізму урівноваження не існує. Дві протилежні точки зору традиційно висловлюють класична та кейнсіанська теорії.

Згідно з класичною теорією рівновага між заощадженнями та інвестиціями досягається через коливання процентної ставки під впливом попиту на позичкові кошти та їх пропозиції у вигляді

заощаджень. Заощадження та інвестиції є дуже чутливими до процентної ставки: чим нижчою є процентна ставка, тим меншими є заощадження, і тим більшими є інвестиції.

У кейнсіанській теорії інвестиції є менш еластичними відносно процентної ставки, ніж у класичній теорії, а заощадження є взагалі нееластичними до процентної ставки. Дж. Кейнс взагалі не вважав, що зміна процентної ставки суттєво впливає на бажання заощаджувати. Він вважав, що головним чинником зміни обсягу заощаджень є дохід, а саме наявний дохід. Сучасні економісти також переважно підтримують кейнсіанську позицію стосовно впливу розміру доходів на заощадження і наголошують, що вплив процентної ставки на заощадження дуже незначний, навіть його важко виявити [4, с. 206]. Таким чином, заощадження залежать від доходу, а дохід залежить від інвестицій. Зменшення інвестицій викликає скорочення доходів і, відповідно, зменшення заощаджень. Обсяг заощадження зменшується до обсягу інвестицій, тобто механізм урівноваження заощаджень та інвестицій забезпечується не завдяки зміні процентної ставки, а внаслідок змін у доходах.

Доцільно назвати чинники, що впливають на обсяги заощадження на підприємствах. До них відносяться:

- 1) технічний прогрес;
- 2) наявність у достатній кількості сучасних основних фондів;
- 3) рівень прибутковості та рентабельності підприємства;
- 4) податки та різні відрахування, які сплачує підприємство;
- 5) ділові очікування;
- 6) економічна політика держави.

Технічний прогрес забезпечує підвищення граничної продуктивності факторів виробництва і зменшення їх граничних витрат. Результатом технічного прогресу стає зменшення виробничих витрат і збільшення прибутковості виробництва, що викликає збільшення можливостей для заощадження.

Наявність основних фондів є необхідним для виробництва достатньої кількості продукції. Але якщо попит на продукцію зростає, то підприємець шукає можливості для збільшення виробництва за рахунок модернізації обладнання, реконструкції на підприємстві, придбання нового, більш продуктивного капіталу. В цих умовах зростає потреба в коштах із амортизаційних фондів.

Рівень прибутковості та рентабельності підприємства прямо впливає на обсяги заощаджень: чим більшими є прибутки підприємства, тим більше є можливостей для заощадження.

Податки та різні відрахування та платежі із доходу підприємства зменшують можливості для заощадження.

Ділові очікування оптимістичні (стосовно прибутку, попиту на продукцію, економічної ситуації в країні і т. ін.) збільшують можливості і заощаджувати, і споживати. Цікаво, що песимістичні ділові очікування (зменшення прибутків, погіршення економічної ситуації, відсутність грошей, збільшення проявів спаду та кризи в країні та світі) також спонукають більше заощаджувати, щоб забезпечити більш-менш стабільне функціонування в майбутньому.

Процес заощадження на підприємствах залежить від економічної політики держави (бюджетно-податкової, грошово-кредитної, інвестиційної, соціальної, амортизаційної, зовнішньоекономічної тощо). Це непрямі форми державного впливу на процес заощадження на підприємствах. До прямих форм державного впливу відносяться: ухвалення законів і нормативно-правових актів стосовно прибутку, податків, норм амортизації; фінансова допомога у вигляді субсидій, субвенцій, дотацій; державні цільові програми розвитку галузей, регіонів та державні замовлення на виробництво продукції; обмеження монополізму в економіці, підтримка ринкової конкуренції.

Висновки з проведеного дослідження. Фізичні особи отримують такі види доходів, як заробітну плату у найманих осіб і прибуток у суб'єктів підприємницької діяльності, а також відсотки, орендну плату, дивіденди й ін. Амортизація та прибуток підприємств опосередковано визначають розмір доходів фізичних осіб. Частину доходів домогосподарства отримують від держави у вигляді пенсій, стипендій, виплат із фондів соціального страхування, субсидій. Усі ці доходи домогосподарств являють собою джерело заощаджень за мінусом споживання домогосподарств. Підприємство має такі внутрішні ресурси для заощадження і подальшого інвестування як валовий і чистий прибуток і амортизація. Крім внутрішніх власних ресурсів заощадження підприємства активно використовують залучені ресурси. Заощаджують як домогосподарства, так і підприємства, але інвестиції здійснюють підприємства із своїх власних заощадження і із залучених коштів. Оскільки підприємства інвестують заощаджені кошти, то важливим і актуальним є питання стосовно чинників, що впливають на обсяги заощаджень на підприємствах. Важливим чинником є економічна політика держави та форми державного впливу на процес приватного заощадження.

Література

1. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С.Панчишина та М.Савлука. — Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2003. — 406 с.
2. *Ватаманюк О. З.* Заощадження в економіці України: макроекономічний аналіз: монографія / О.З. Ватаманюк. — Л.: ЛНУ ім. І.Франка, 2007. — 536 с.
3. Активізація інвестиційного процесу в Україні: Колект. монографія за ред. М.І.Дибі, Т.В.Майорової. — К.: КНЕУ, 2012. — 472 с.
4. *Савченко А. Г.* Макроекономіка. — К.: КНЕУ, 2005. — 440 с.
5. Економічна енциклопедія. — К.: Академія, 2001. — Т. 2. — 827 с.
6. Економічна енциклопедія. — К.: Академія, 2002. — Т. 3. — 936 с.
7. Національні заощадження та економічне зростання / За ред. д. е. н. Кваснюка Б.Є. — К.: МП «Леся», 2000. — 304 с.
8. Економічна енциклопедія. — К.: Академія, 2000. — Т. 1. — 835 с.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2012